

Vörös Judit ügyvédjelölt,
Galavits, Ábrahám & Kondacs Ügyvédi Iroda (Budapest)

Az emberi embrió szabályozásának kérdéseiről

1. Előszó

Napjainkban úgy tűnik, a jogalkotók egyre inkább felismerik az emberi élet, személyiség mint *érték* védelmének fontosságát. A civiljogi szférában az ember pusztán létezésénél fogva, ahogyan Gyöngyösi Zoltán fogalmaz, a legfontosabb társadalmi értékteremtő- és hordozó.¹ Erre tekintettel az élet szinte minden területén garanciális jogi normák hivatottak védeni születésétől haláláig, sőt azután is bizonyos esetekben, gondoljunk csak a szerzői vagy az öröklési jogra. Az in vitro (méhen kívüli) művi megtermékenyítés eredményeként létrejött és be nem ültetett embrióknál nem egyértelmű ez a védelem. Mi áll ennek a háttérben? Véleményem szerint a jogi státusz megítélésének tisztázatlan volta, hogy az embrió tekinthető-e embernek, illetve jogalanynak. Egyre többen feszegetik ezt a témát; ezzel az összegzéssel elsősorban a hazai anomáliákra igyekszem rávilágítani, érintve a nemzetközi szabályozást.

2. A nemzetközi jogi szemlélet

A hatályos nemzetközi jogban véleményem szerint sajátosan tükröződik a klasszikus természetjogi vagy tradicionális szemlélet, eszerint az élethez való jog a fejlődő emberi életet a fogantatástól kezdve megilleti.² Ez a nézet elsősorban az Európai Parlament és az Európa Tanács dokumentumaiban manifesztálódott.

A Parlament által 1989-ben elfogadott jelentésekben a fenti álláspont tisztán érvényesül. A *Rothley-jelentés* expressis verbis elutasítja az ember tárgy mivoltát, a

¹ Gyöngyösi Zoltán: Az élet és a test feletti rendelkezés joga. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., 2002. 23.

² Jobbágyi Gábor: A méhmagzat életjoga. Budapest, Pacem in Utero E., 1994. 232.

személyiség feltétlen elismerését szorgalmazza. A *Casini-jelentés* szerint a magzatot (embriót) megilleti az élethez, a genetikai identitáshoz, a családhoz, valamint az emberi személy védelméhez való jog.³

Az Európa Tanács dokumentumai is az embriók védelmét helyezik előtérbe, ugyanakkor ezek meglátásom szerint nem tekinthetők teljes mértékben a hagyományos természetjogi felfogás produktumainak. Az emberi embrió, valamint a magzat diagnosztikai, terápiás, tudományos, ipari és kereskedelmi célú felhasználásáról rendelkező *1046/1986. számú ajánlás* kimondja az élet folyamat-jellegét, és tiltja a megkülönböztetést az emberi élet első (embrionális) szakaszaiban, azonban nem pontosítja ezeket.⁴ A contrario lehetséges diszkrimináció későbbi életszakaszban? Az *1100/1989. számú ajánlás*, amely az emberi embrió és magzat tudományos kutatásokban való alkalmazásáról szól, szintén tagadja az emberi élet diszkontinuitását és kikerüli az embrió meghatározásának problémáját. Az ajánlás értelmében az embriót szervezetként fokozatos differenciálódás, egyúttal folyamatosan biológiai és genetikai identitás jellemzi.⁵

A fenti ajánlások a soft law („puha jog”) részét képezik, azaz nem rendelkeznek jogilag kötelező erővel, ellentétben az emberi jogokról és a biomedicináról szóló 1997-es *Bioetikai vagy Oviedói Egyezmény*vel, amelyet a 2002. évi VI. törvény transzformált a magyar jogrendbe. A 18. cikkének 1. pontja kimondja: „Amennyiben az embriókon végzett in vitro kutatást törvény megengedi, a törvénynek megfelelő védelmet kell biztosítani az embrió számára.”⁶ A rendelkezés, amellett, hogy az embriókísérletek szabályozását tagállami hatáskörbe utalja – Jobbágyi Gábor álláspontját idézve –, azt sugallja, a nemzetközi megállapodás nem tekinti az embriót emberi lénynek.⁷

3. A magyar szabályozás

Amíg a fentiekben bemutatott nemzetközi dokumentumok hallgatnak az embrió meghatározásáról, ezáltal jogi státuszáról, addig a magyar szabályozás már kísérletet tesz a

³ Jobbágyi Gábor: Orvosi Jog. Budapest, Szent István Társulat, 2005. 83.

⁴ Recommendation 1046 (1986) on the use of human embryos and fetuses for diagnostic, therapeutic, scientific, industrial and commercial purposes.
<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta86/erec1046.htm> (2012.10.21.)

⁵ Jobbágyi: i. m. (3. jegyzet) 83.

⁶ Az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására tekintettel történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt Egyezménye: Az emberi jogokról és a biomedicináról szóló Egyezmény, valamint az Egyezménynek az emberi lény klónozásának tilalmáról szóló, Párizsban, 1998. január 12-én kelt Kiegészítő Jegyzőkönyve kihirdetéséről szóló 2002. évi VI. törvény szerinti fordítás.

⁷ Jobbágyi: i. m. (3. jegyzet) 84.

definiálására. Ezzel összefüggésben további különbség, hogy a hazai joganyagban inkább redukcionista elemek figyelhetők meg; a liberális-redukcionista nézőpontok nem vagy csak bizonyos időponttól ismerik el az embrió személy voltát.⁸

Navratyil Zoltán tanulmányában rámutat, hogy az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (továbbiakban: Eütv.) más-más elnevezéseket alkalmaz az élet fejlődési „lépcsőfokaihoz” igazodva. Az *embrió* fogalmi körét egy konkrét időintervallumra szűkíti le: minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig.⁹ Tehát a jogszabály elismeri, az embrió a megtermékenyítéssel „jön létre”. A törvény szerint *magzat a méhen belül* fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől.¹⁰ Az Eütv. kontextusában a reprodukciós eljárás során testen kívül létrejött és be nem ültetett embriót¹¹ a méhmagzat jogállása a *beültetés napjától* illeti meg.¹² A jogszabályi rendelkezések összevetéséből kitűnik, hogy a magyar jogban az *in vitro* embrió nem emberi lény, valamint nem részesül a méhmagzatnak kijáró védelemben.¹³ Ez ellentétes a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény preambulumaival: „a *fogantatással* induló magzati életet tisztelet és védelem illeti meg.”¹⁴ A megfogalmazásból véleményem szerint kitűnik, hogy a törvény már a megtermékenyítéstől magzatnak tekinti a fejlődő emberi életet. A jogszabályon belüli és a jogszabályok közötti fogalomzavar odavezetett, hogy a kialakuló emberi élet teljesen megalapozatlanul más-más „státusszal” rendelkezik az „elhelyezkedésétől” függően. Az *in vitro* embrió esetében az Eütv. nem használja a „tulajdöntárgy” kifejezést, de a vele való rendelkezési jog mint tulajdonjogi részjogosítvány (embrióadományozás- és letét) szabályai ezt sejtetik.

Gyöngyösi Zoltán a jogalkotóhoz hasonlóan instrumentális, ám annál szélsőségesebb álláspontot fogalmaz meg, eszerint a tulajdonjog az ivarsejtekre is kiterjedhet. Az embrió petesejt és spermium egyesülésével jön létre, a Ptk. 134. § (1) bekezdése szerinti dologegyesülésként fogható fel, amelyen a szülők közös tulajdont szereznek.¹⁵

További joghézagokkal, értelmezési problémákkal szembesülhetünk a korábbi Alkotmány bizonyos rendelkezéseinél és az alkotmánybírósági gyakorlatban is.

⁸ Lásd részletesebben *Jobbágyi*: i.m. (2. jegyzet) 232., 238-240.

⁹ Eütv. 165. § a) pont

¹⁰ Eütv. 165. § b) pont

¹¹ Eütv. 167. § (4) bekezdés, 175. § (1) bekezdés

¹² Eütv. 179. § (3) bekezdés második mondata

¹³ *Navratyil Zoltán*: Az asszisztált reprodukciós eljárások a jogi szabályozás tükrében – különös tekintettel az *in vitro* embrió helyzetére. Debreceni Jogi Műhely – OTDK különszám. (2005.07.01.) 16. <http://www.law.klte.hu/jogimuhely/extra%20issue/Navratyil%20Zoltan%20-20Az%20assziszt%20reprodukci%20F3s%20elj%20E1r%20E1sok.pdf> (2012.10.21.)

¹⁴ *Navratyil*: i. m. 15.

¹⁵ *Gyöngyösi*: i. m. 293.

Minden embert megillet a jogképesség¹⁶ – a polgári jog egyik legfontosabb kitétele. Ennek alapján jogokat szerezhet, kötelezettségeket vállalhat, feltéve, hogy élve születik.¹⁷ Az emberi jogképesség törvényi rögzítettsége annak látszatát keltheti, hogy a természetes személyek jogképessége az államtól származik. Azonban az „ember alapvető jogi helyzetének jellemzője, hogy jogképessége független bármely tulajdonságától”, vallja az Alkotmánybíróság,¹⁸ azaz valójában az ember az ember-volta miatt jogképes. Ha tehát elismerjük az in vitro embrió ember-voltát, jogképesség illeti meg.

A jogképesség ugyanakkor egy formális kategória, hiszen a jogalkotó a természetes személyeken kívül mást is a jogalanyok körébe vonhat, például jogi személyeket vagy a jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságokat. Hogy az embert el lehessen választani egyéb jogalanyoktól, kell lennie valamilyen választóvonalnak, egy „többletnek”, amely az emberi minőség alapja. Az Alkotmánybíróság szerint ez az élethez és az emberi méltósághoz való jog, amelyek a testület felfogásában korlátozhatatlanok.¹⁹ Az élethez és az emberi méltósághoz való jog ilyenfajta értelmezése mintegy ellentétbe került az előző alaptörvény alábbi rendelkezéseivel. Az 1949. évi XX. törvény 54. § (1) bekezdése úgy fogalmazott, hogy „minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” Egy másik alkotmányi rendelkezés [8. § (2) bekezdés] viszont azt tartalmazta, hogy alapvető jogok lényeges tartalmát törvény nem korlátozhatja. A jogszabályhelyek relációja azt a lehetőséget vetette fel, hogy ezek szerint az élethez és az emberi méltósághoz való jog, amit az Alkotmány az alapjogok körében tárgyalt, *nem önkényesen* korlátozható. Egyáltalán, mi minősül önkényesnek és mi számít visszaélésnek?

Schmidt Péter alkotmánybíró szerint az alkotmányon belüli diszharmonia feloldása nem az Alkotmánybíróság feladata.²⁰ Ugyanakkor éppen a testület fejtette ki, hogy amióta minden ember jogképességét (formálisan) elismerték, az „ember” *normatív* fogalom, s mint

¹⁶ A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény (továbbiakban Ptk.) 8. § (1) bekezdése

¹⁷ Ptk. 9. §

¹⁸ 64/1991 (XII.17.) AB határozat

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1FC1F8A864CBF10DC1257A25004774D8?OpenDocument>
(2012.10.21.)

¹⁹ 64/1991 (XII.17.) AB határozat

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1FC1F8A864CBF10DC1257A25004774D8?OpenDocument>
(2012.10.21.)

²⁰ Schmidt Péter alkotmánybíró különvéleménye a 23/1990. (X.31.) AB határozathoz.
<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/D6F629C50A3584DDC1257A2500477C9E?OpenDocument>
(2012.10.21.)

ilyen kategória, illetve a hozzákapcsolódó élethez és emberi méltósághoz való jog nem eshet az Alkotmány normavilágán kívül.²¹ Vagy mégis?

A *monista* felfogás szerint az élethez és az emberi méltósághoz való jog nem választható el egymástól, az ember lényegét, olyan magvát képezi, amely transzcendens, minden (alap)jog forrása, előfeltétele. A jog számára megfoghatatlan, hozzáférhetetlen, így mint legfőbb értéket „csupán” védheti. Ha nem így tesz, akkor beszélhetünk önkényességről.²²

Alkotmányellenes és önkényességnek tekinthető, ha a jogalkotás visszavesz az ember eddig elért pozíciójából,²³ ennek vetületeként az in vitro embriónak nem biztosít az élethez való jog hiányában legalább valamilyen szintű „védelmi hálót”. A monista nézet – az élethez és az emberi méltósághoz való jog egységének megfogalmazása mellett – szerintem abban a vonatkozásban is visszaköszön az alkotmánybírói álláspontban, miszerint önmagában a keletkező emberi élet is védendő, amelyet annak alapjogi értékére és biológiai kontinuitására vezet vissza. A védelmi minimumot az állam *objektív* intézményvédelmi kötelezettsége alapozza meg.²⁴ Ez alapjogi kontextusban értékelhető, a magyar szakirodalomban uralkodó álláspont, hogy a *szubjektív* életvédelmi kötelezettséggel (individuális igény, jogosultság védelmének előírása) együtt alkotja az ún. *alapjogi jogvédelmet*.²⁵

Az alapjogi jogalanyiség és a polgári jogi jogképesség kapcsolatát illetően kiemelendő Majtényi Balázs tanulmánya. Eszerint a korábbi Alkotmány 56. §-át, ami a Ptk. 8. § (1) bekezdéséhez hasonlóan a minden embert megillető jogképességről szólt, az Alkotmánybíró az alapjogi jogalanyiség deklarációjának tekint, pedig az legfeljebb az Alkotmány másik rendelkezéséből, a 8. § (1) bekezdéséből volt kiolvasható: „A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek

²¹ 64/1991 (XII.17.) AB határozat
<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1FC1F8A864CBF10DC1257A25004774D8?OpenDocument>
(2012.10.21.)

²² Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleménye a 23/1990. (X.31.) AB határozathoz.
<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/D6F629C50A3584DDC1257A2500477C9E?OpenDocument>
(2012.10.21.)

²³ 64/1991 (XII.17.) AB határozat
<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1FC1F8A864CBF10DC1257A25004774D8?OpenDocument>
(2012.10.21.)

²⁴ 48/1998. (XI.23.) AB határozat
<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/7EB8D121E43C3D93C1257A2500477346?OpenDocument>
(2012.10.21.)

²⁵ *Zeller Judit*: A testen kívül létrejött embriók morális és jogi státusa a reprodukcióhoz való jog és a tudományos kutatás tükrében. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2009. 51.
http://doktori-iskola.law.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Zeller_Judit_doktori_ertekezes_nyilv.pdf
(2012.10.21.)

tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége.” A testület értelmezésében az alapjogi jogalanyiség a polgári jogi jogképesség mintájára egyenlő terjedelmű, egyúttal – a közjogi jogalanyisággal rokon vonást mutatva – kifejezi, hogy minden ember az alapjogok teljes körével egyaránt rendelkezhet.²⁶ Véleményem szerint az Alkotmánybíróságnak az élethez és az emberi méltósághoz való jog oszthatatlansága, korlátozhatatlansága melletti érvelése nincs összhangban a testület „igazságos egyenlőség” felfogásával. Mint Majtényi is utal rá, az alapjogoknál a megszereshető jogok terjedelme nem egyenlő,²⁷ a polgári jog törekszik erre. Az egyenlő terjedelmű alapjogi jogképességet megcáfolja például – témánkra levetítve – az embrió-megsemmisítés megengedhetősége. Megjegyezném, az Alkotmány már hivatkozott 8. § (2) bekezdése is ezt látszott megerősíteni. Az *igazságos egyenlőség* pedig a közjogban értelmezhető követelmény: a különböző csoportok jogainak elhatárolása nem történhet önkényes szempontok szerint.²⁸ A jogegyenlőség már eleve szerepelt az Alkotmány 70/A. §-ában, az 56. § valójában egy polgári jogi alapelvet emelt alapjogi szintre.²⁹ Ez utóbbi sem érvényesül azonban az in vitro embriónál.

Az anyatesten kívüli embrió a hatályos öröklési jogi szabályozás alapján a méhmagzathoz képest szűkebb körben lehet dologi váromány alanya. Visszautalva az Eütv. 179. § (3) bekezdés második mondatára, csak a beültetés időpontjától rendelkezik a méhmagzat státuszával, de a Ptk. 9. §-a szerint ez már a fogantatásától megilleti, amennyiben élve születik. Az in vitro embriónál tehát a feltételes vagyoni jogi jogképességnek kritériuma a *beültetés*.³⁰ Mi a helyzet, ha a megtermékenyítés és a beültetés között az apa meghal vagy más az in vitro embrió javára végrendelkezik, és „azt” beültetik az anya méhében, majd élve születik?

A fentiek alapján látható, hogy a magzathoz hasonlóan az in vitro embrió „jogalanyiségének” kérdése sem a vonatkozó jogszabályok, sem a korábbi Alkotmány alapján nem eldönthető. Az Alkotmánybíróság szerint az alternatívák közül, tudniillik jogalanynak; személynek minősül-e vagy em, egyik sem vezethető le az előző alaptörvényből, amely nem definiálta az embert. A magzat, közvetve az in vitro embrió jogalannyá minősítése; az

²⁶ Majtényi Balázs: A polgári jogképesség alapjogi garanciája – az Alkotmány 56. paragrafus. *Közjogi Szemle* 2009. 1. sz. 49.

<http://kozjogiszemle.hu/korabbiszamok/category/7-2009elso.html?download=52%3A20091majtenyi> (2012.10.21.)

²⁷ Majtényi: i. m. 50.

²⁸ Majtényi: i. m. 50.

²⁹ Majtényi: i. m. 51.

³⁰ Navratyl: i. m. 22.

„emberi státusznak ez a kiterjesztése ugyanis a jogi ember-fogalomnak az alapjogok szempontjából fontos elemeit [...] valójában lényegesen nem érinti.”³¹

4. A kérdés szabályozása az Alaptörvényben

A 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény az eddig bemutatott rendelkezésekhez képest minőségileg más és alkotmánybírói gyakorlatot tükröző fordulatokat tartalmaz. A II. cikke kimondja: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Azzal, hogy külön mondatban kiemeli az emberi méltóság sérthetlenségét, véleményem szerint mintegy megbontja az élethez és az emberi méltósághoz való jog egységét. A jelentősége abban áll, hogy alkotmányosan rögzíti az objektív életvédelmi kötelezettséget a magzat esetében. Ez az alkotmányos követelmény hivatkozási alapja lehet a jövőben az abortusz korlátozásának vagy kizárásának. A probléma a cikkellyel, hogy egyelőre, részletszabályozás hiányában azt sejteti számomra, hogy a *fogantatástól* tekinti a fejlődő emberi életet magzatnak, miközben a magzat jelenlegi jogi fogalma alapján úgy tűnik, a *méhen belül* fejlődő emberi lényt vonja a hatálya alá. A méhmagzatban és az in vitro embrióban azonban közös „fogalmi elem” a megtermékenyítés.

A korábbi Alkotmánnyal szemben az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésének második mondata cizelláltabban határozza meg az alapvető jogok korlátozhatóságának a kereteit, átvéve az Alkotmánybíróság által kimunkált *szükségesség-arányosság* tesztet: „Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.” Ez a rendelkezés lehetőséget ad arra, hogy az egészséghez való jog, illetve a tudományos kutatás szabadsága érdekében korlátozzák az embrió védelmét, de ugyanígy az *alkotmányos érték* szerepeltetésével meg is alapozhatja azt.

5. Záró gondolatok

Hazánkban a kedvezőtlen demográfiai mutatók javításának egyik lehetséges módja, ha az in vitro megtermékenyítés minél szélesebb körben elérhetőbbé válna. Viszont amíg a testen

³¹ 64/1991 (XII.17.) AB határozat
<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1FC1F8A864CBF10DC1257A25004774D8?OpenDocument>
(2012.10.21.)

kívüli embriót jogi értelemben tárgyként kezelik, erre vajmi kevés esély van. Égető szükség lenne egy átfogó regulációra, hogy a védelem mértékét ne befolyásolja a megtermékenyítés helye és körülményei. Hiszen *Csányi Vilmos* szavaival élve: „Nagyon kevés olyan érték van, ami minden kultúrában megtalálható. Ezek legtöbbje biológiával kapcsolatos, mint az élet tisztelete [...]”

Hol kezdődik azonban jogi szemszögből az emberi élet? A korábban elemzett gondolatmenetével az Alkotmánybíróság nyitva hagyta ezt, jogon kívüli területre számúzva, amelynek alapján – Kant nyomán – az ember önmagában való cél, nem eszköz, nem lehet öncélú őssejtkutatás, klónozás vagy más tudományos beavatkozás tárgya, s ezzel vissza is tértünk kiinduló gondolatunkhoz, az értékek dimenziójához.